

5. TEORĒTISKĀ SESIJA

Lektors: Lorenzo Todone

Kā reaģēt uz izaicinošu uzvedību?

2023. gada 18. oktobrī,
plkst. 13:00–16:00

Kā saprast uzvedību?

How to understand Behavior?

Lorenzo Todone
MsEd-BCBA
lorenzotodone@hotmail.com

Iejaukšanās aizsācēja fāzē jeb proaktīvā iejaukšanās

Parasti **iejaukšanās aizsācēja fāzē** atbild uz
jautājumu:

Ko mēs varam darīt, lai novērstu izaicinošo uzvedību?

Standarta ieviešanas aizsācēja fāzē

- Izveidojiet pozitīvas attiecības ar skolēnu
- Izveidojiet pozitīvas attiecības ar vidi
- Ekoloģiskais novērtējums

- Pievilcīgu un stimulējošu materiālu izmantošana mācību procesā
- Skaidru noteikumu izmantošana
- Tūlītējas palīdzības sniegšana
- Izvēles iespējas
- Mācīšanās ar vienaudžu starpniecību

Standarta ieviešanas aizsācēja fāzē

- Izveidojiet pozitīvas attiecības ar skolēnu
- Izveidojiet pozitīvas attiecības ar vidi
- Ekoloģiskais novērtējums

- Pievilcīgu un stimulējošu materiālu izmantošana mācību procesā
- Skaidru noteikumu izmantošana
- Tūlītējas palīdzības sniegšana
- Izvēles iespējas
- Mācīšanās ar vienaudžu starpniecību

Pamēģināsim kopā!

Aizsācējs: Kas notika pirms nevēlamās uzvedības? Kas piedalās? Kur un kā tas notiek?	Uzvedība	Sekas: kas notiek pēc uzvedības?
klasē skolotājs lūdz pievērst uzmanību darbam lasīšanas laikā personalizēt uzdevumu, novērot citus (tūlītēja palīdzība), sadalīt uzdevumu mazākos soļos	Skaļi runā	Skolēns tiek aizvests pie sociālā pedagoga
	FUNKCIJA: IZVAIRĪŠANĀS NO LASĪŠANAS	

Alternatīvas uzvedības mācīšana,
lai aizstātu izaicinošu uzvedību

Saziņas alternatīvie uzvedības veidi, kurus varat mācīt, lai aizstātu problemātisko uzvedību

Konkrētu vēlmju izteikšana, izmantojot valodu vai paplašināto saziņu :

- Es vēlos spēlēt...
- Es gribu ēst...
- Es gribu iet...
- Es gribu skatīties...
- Es gribu klausīties...
- Es gribu pārtraukumu...
- Bet arī “Es negribu...” vai “nē”

Saziņas alternatīvie uzvedības veidi, kurus varat mācīt, lai varētu izteikt sajūtas

Konkrētu sajūtu paušana, izmantojot valodu vai paplašināto saziņu, var palīdzēt skolēnam iegūt kontroli un mazināt trauksmi:

- Es esmu dusmīgs...
- Es esmu bēdīgs...
- Es esmu neapmierināts...
- Man it bail...
- Es jūtos satraukts...

Saziņas alternatīvie uzvedības veidi, kurus varat mācīt, lai aizvietotu problemātisku uzvedību

- Vēlamās darbības pārtraukšana bez problemātiskas uzvedības
- Pārvietošanās no vienas vides uz citu bez problemātiskas uzvedības
- Pieņemt "nē" bez problēmātiskas uzvedības
- Nevēlamā uzdevuma izpilde bez problemātiskas uzvedības

Saziņas alternatīvie uzvedības veidi, kurus varat mācīt, lai aizvietotu pašstimulējošas darbības

- Mācīšana, kur un kad pašstimulējoša uzvedība ir pieņemama.
- Alternatīvu spēļu un aktivitāšu mācīšana, kas rada līdzīgu sensoro ietekmi.

Pamēģināsim kopā!

Aizsācējs: Kas notika pirms nevēlamās uzvedības? Kas piedalās? Kur un kā tas notiek?	Uzvedība	Sekas: kas notiek pēc uzvedības?
klasē skolotājs lūdz pievērst uzmanību darbam lasīšanas laikā personalizēt uzdevumu, novērot citus (tūlītēja palīdzība), sadalīt uzdevumu mazākos soļos	Skaļi runā Palīdziet Es nesaprotu Man vajag pārtraukumu	Skolēns tiek aizvests pie sociālā pedagoga
	FUNKCIJA: IZVAIRĪŠANĀS NO LASĪŠANAS	

Reaktīvā iejaukšanās

- Mēs centāties novērst izaicinošu uzvedību, izmantojot preventīvu iejaukšanos.
- Mēs cenšamies iemācīt alternatīvu uzvedību un pastiprinām uzvedību, kad tā notiek ("barojam jauno uzvedības veidu").

Reaktīvā iejaukšanās

Bet izaicinošā uzvedība notiek!

Ko darīt, kad notiek izaicinoša uzvedība?

Reaktīvā iejaukšanās atbild uz šo jautājumu

Reaktīvā iejaukšanās

Vadlīnijās norādīts:

Pārliecinieties, ka izaicinošā uzvedība netiek pastiprināta!

Pārliecinieties, ka Dinozauru uzvedība neatrod nekādu ēdienu.

Reaktīvā iejaukšanās, kas baltās uz uzvedības funkciju

- Skolēns izmanto izaicinošu uzvedību, lai izvairītos, pārtrauktu vai atliktu nevēlamu uzdevumu vai darbību.
- **Reaktīva iejaukšanās: izaicinoša uzvedība nedrīkst pārtraukt vai atlikt uzdevumu vai darbību.**

Reaktīvā iejaukšanās

Tiek piedāvāts
mazāk vēlamais
uzdevums vai
darbība

Mācību
materiālu
mētāšana

Uzdevums netiek
izpildīts

Fiziski
norādījumi līdz
pabeigšanai

Prasība tiek
uzturēta

Reaktīvā iejaukšanās, kas baltās uz uzvedības funkciju

- Skolēns izmanto izaicinošu uzvedību, lai gūtu pieeju vēlamajiem materiāliem: rotaļlietām, ēdienam, aktivitātēm.
- **Reaktīva iejaukšanās: izaicinoša uzvedība nedrīkst dot pieeju vēlamajiem materiāliem**

Reaktīvā iejaukšanās

vēlamais
materiāls vai
darbība

Problemātiskā
uzvedība

Pieeja pastiprinājumiem
(ēdiemam, mantārn
aktivitātei, videi)

Reaktīvā iejaukšanās, kas baltās uz uzvedības funkciju

- Skolēns izmanto izaicinošu uzvedību, lai piesaistītu pieaugušo vai vienaudžu uzmanību
- **Reaktīva iejaukšanās: izaicinoša uzvedība nedrīkst piesaistīt pieaugušo vai vienaudžu uzmanību**

Reaktīvā iejaukšanās

Vēlme pēc
kaut kāda
veida
uzmanības

uzmanību

Problemātiskā
uzvedība

Pieeja
vēlamajai
uzmanības
formai

!smiof

Reaktīvā iejaukšanās, kas baltās uz uzvedības funkciju

UZMANĪBU!

- Skolēns izmanto izaicinošu uzvedību, lai piesaistītu pieaugušo vai vienaudžu uzmanību
- Dažiem skolēniem patīk uzmanība mutiska aizrādījuma vai negatīvas uzmanības veidā!

Dažiem skolēniem patīk uzmanība mutiska
aizrādījuma vai negatīvas uzmanības veidā!

UZMANĪBU!

[https://www.youtube.com/watch?v=U3C3gipVtG](https://www.youtube.com/watch?v=U3C3gipVtG0)

0

Reaktīvā iejaukšanās, kas baltās uz uzvedības funkciju

- Skolēns izmanto izaicinošu uzvedību, lai iegūtu vēlamo sensoro stimulāciju.
- Reaktīva iejaukšanās: problemātiskajai uzvedībai nevajadzētu radīt vēlamo sensoro stimulāciju.

Reaktīvā iejaukšanās

Vajadzība pēc
sensorās
stimulācijas

Problemātiskā
uzvedība

Dabiskas
sensorās
sekas

Maskēšanās

Sensoro seku
novēršana

Pamēģināsim kopā!

Aizsācējs: Kas notika pirms nevēlamās uzvedības? Kas piedalās? Kur un kā tas notiek?	Uzvedība	Sekas: kas notiek pēc uzvedības?
klasē skolotājs lūdz pievērst uzmanību darbam lasīšanas laikā personalizēt uzdevumu, novērot citus (tūlītēja palīdzība), sadalīt uzdevumu mazākos soļos	Skaļi runā Palīdziet Es nesaprotu Man vajag pārtraukumu	Skolēns tiek aizvests pie sociālā pedagoga Pajautājiēt skolēnam, vai viņam kaut kas nepieciešams, neļaujiet viņam atstāt telpu, ar mierīgu balsi aiciniet pabeigt uzdevumu, atgādiniet par alternatīvu uzvedību.
	FUNKCIJA: IZVAIRĪŠANĀS NO LASĪŠANAS	

Dzēšana

- Šo procedūru uzvedības intervencē sauc par dzēšanu
- Mērķis ir panākt, lai vecā «uzvedības suga» pārtrauktu atrast pārtiku.
- Tam var būt blakusefekti!

Side effects of extinction

JOURNAL OF APPLIED BEHAVIOR ANALYSIS

1999, 32, 1–8

NUMBER 1 (SPRING 1999)

*SIDE EFFECTS OF EXTINCTION:
PREVALENCE OF BURSTING AND
AGGRESSION DURING THE TREATMENT OF
SELF-INJURIOUS BEHAVIOR*

DOROTHEA C. LERMAN

LOUISIANA STATE UNIVERSITY

AND

BRIAN A. IWATA AND MICHELE D. WALLACE

THE UNIVERSITY OF FLORIDA

Findings from basic and applied research suggest that treatment with operant extinction may produce adverse side effects; two of these commonly noted are an increase in the frequency of the target response (extinction burst) and an increase in aggression (extinction-induced aggression). Although extinction is often used to treat problem behavior in clinical settings, few applied studies have examined the prevalence of these side effects or their possible attenuation with other operant procedures. An analysis of 41 data sets for individuals who received treatment for self-injurious behavior indicated that extinction bursts or increases in aggression occurred in nearly one half of the cases. The prevalence of bursting and aggression was substantially lower when extinction was implemented as part of a treatment package rather than as the sole intervention.

DESCRIPTORS: extinction, extinction burst, extinction-induced aggression, side effects, behavior disorders, self-injurious behavior

Atcerieties par ētiku!

- Dzēšanas procedūras efekts ir tūlītēja reakcijas palielināšanās.
- Problēmātiskā uzvedība var pasliktināties dzēšanas laikā, pirms tā uzlabojas.
- Uzsākot dzēšanu, vecākiem un skolotājiem ir nepieciešams paredzēt, ka sekos dzēšanas uzliesmojums.
- Vecākiem ir ļoti grūti ignorēt bērnu, kad viņš raud.
- Tāpēc pārlicinieties, ka dzēšana ir ilgtspējīga procedūra.
- Neizmantojiet dzēšanu, ja izaicinošā uzvedība ir pārāk kaitīga sev vai citiem.

Jūsu pieredze!

- Kā jūs jūtaties, kad jūsu skolēns uzvedas izaicinoši?
- Vai jūs domājat, ka varat emocionāli izturēt izaicinošās uzvedības sākotnējo pasliktināšanos, kad cenšaties to nepastiprināt?

Ko darīt, ja dzēšana nav iespējama?

- Mums ir izvēles iespējas

Iepriekšējās uzvedības pastiprināšana

- Pirms izaicinošas uzvedības bieži vien ir uzvedība, kas kalpo par priekšvēstnesi.
- Pastipriniet iepriekšējo uzvedību, nevis problemātisko uzvedību.

Iepriekšējās uzvedības pastiprināšana

Piemērs

- Jūs lūdzat skolēnam izpildīt uzdevumu, kas viņam nepatīk.
- Skolēns saka: "Es nevēlos to darīt".
- Pieņemiet to, nevis turpiniet uzturēt prasību, līdz skolēns uzvedas izaicinoši, un jūs esat spiests pārtraukt uzdevumu.
- Bet paturiet prātā aizsācēju iejaukšanos un alternatīvas uzvedības mācīšanu.

Jūsu pieredze

- Vai esat pamanījuši, kāda uzvedība ir izaicinošās uzvedības priekšvēstnesis?
- Vai jūs varat apbalvot šo uzvedību tā vietā, lai gaidītu izaicinošo uzvedību?

Izaicinošas uzvedības mazināšana

Uzvedības mazināšanas fāzes

Kad bērns izrāda izaicinošu uzvedību, tai ir septiņi eskalācijas posmi. To dažkārt dēvē par uzvedības ciklu. Katras fāzes izpratne ir būtiska, lai laikus noteiktu efektīvu iejaukšanos.

- **Mierīgs.** Šajā posmā bērns ir atsaucīgs un sadarbojas.
- **Trigeris.** Stimuls ierosina uzvedības modeli.
- **Uzbudinājums.** Bērns sāk izrādīt trauksmes pazīmes vai izvairās no situācijas.
- **Akselerācija.** Nesadarbošanās, agresīva vai provokatīva uzvedība pastiprinās.
- **Virsoņe.** Šis ir incidenta kulminācijas punkts. Bērna uzvedība ir nekontrolējama.
- **Deeskalācija.** Šo fāzi raksturo negatīvās uzvedības biežuma vai intensitātes samazināšanās.
- **Atgūšanās.** Bērns atgriežas mierīgā stāvoklī.

Izaicinošas uzvedības deeskalācijas stratēģija

Ja bērns jau ir akselerācijas fāzē

- Atrodoties viņa acu līmenī runājiet mierīgi un ar cieņu.
- Izvairieties no tāda toņa vai ķermeņa valodas, kas varētu tikt uztverta kā draudoša.
- Uzsveriet, ka jūs saprotat, ka bērns ir satraukts, bet jums ir nepieciešams, lai viņš nomierinās un jūs kopā varat risināt problēmu.
- Ja bērns atsakās sadarboties, vislabāk ir pārlicināties, ka viņš atrodas drošā vietā, un ļaut viņam nomierināties pašam.
- Nodrošiniet bērnam laiku un vietu, lai nomierinātos klusā vidē.
- Kad bērns ir nomierinājies, varat izlemt, vai viņam ir lietderīgi atsākt parastās aktivitātes.
- Vēlāk jums vajadzētu pārdomāt, kāpēc bērna uzvedība saasinājās, un apsvērt iejaukšanās pasākumus, kas varētu pārtraukt šādu uzvedības ciklu nākotnē.

Droša reakcija uz fizisku agresiju, smagu sevis savainošanu vai destruktīvu uzvedību

Ko jūs darītu, lai nodrošinātu drošību, ja notiek nopietna izaicinoša uzvedība?

- aizvediet citus bērnus uz citu telpu pie cita skolotāja
- nekavējoties izsauciet palīgā kolēģi
- aizvediet skolēnu uz drošu telpu
- noņemiet bīstamus priekšmetus, kas atrodas tuvumā
- fiziski aizturiet skolēnu, lai novērstu kaitējumu.

Reaktīva iejaukšanās: sodu izmantošana

Uzvedības intervencē sods nozīmē, ka iespējas, ka uzvedība atkārtosies samazinās, uzvedībai sekojošā notikuma rezultātā.

Citiem vārdiem sakot, ir mazāka iespēja, ka mēs kaut ko darīsim vēlreiz, ņemot vērā pēc tam notikušo. Ja uzvedība nesamazinās - vai arī mēs neesam mazāk tendēti atkārtot uzvedību - sods nav noticis.

Reaktīva iejaukšanās: sodu izmantošana

- Sods pēc būtības nav "labs" vai "slikts", tas tikai apraksta to, kā mainās uzvedība.
- Sods tiek piemērots tikai tad, ja vairākas preventīvās un pozitīvās stratēģijas nav bijušas efektīvas.

Reaktīva iejaukšanās: sodu izmantošana

- Ja tiek piemērots sods, tam vienmēr jābūt kombinācijā ar preventīvu un proaktīvu iejaukšanos, lai veicinātu citu, piemērotāku uzvedību.
- Izglītības iestāde var nolemt to neizmantot nevienā situācijā.
- Var būt ļoti noderīgs tiem, kas piemēro sodu... taču tas pieprasa ētisku uzvedību!

Sods ir neatņemama dzīves sastāvdaļa

Sods ir neatņemama dzīves sastāvdaļa

Neatkarīgi no tā, vai sods ir sociāli
pastarpināts, plānots vai neplānots, vai to
veic izsmalcināti praktizētāji, sodi tiek
piemēroti!

Sodu intervences piemēri

Aizrādījumi

Mutiska aizrādījuma izteikšana pēc izaicinošas uzvedības ir pozitīva soda mēģinājuma piemērs.

Atkārtoti izteikti aizrādījumi var novest pie tā, ka skolēns pieradīs pie mutiskā aizrādījuma.

Sodu intervences piemēri

Reakcijas bloķēšana

Ir pierādīts, ka fiziska iejaukšanās, tiklīdz persona sāk problemātisko uzvedību, lai novērstu vai "bloķētu" reakcijas pabeigšanu, ir efektīva, lai samazinātu dažu problemātiskās uzvedības veidu biežumu.

Sodu intervences piemēri

Neparedzēta darbība

Iejaukšanās, kurā personai tiek prasīts veikt reakciju, kas pēc formas nav līdzīga izaicinošajai uzvedībai.

Piemēram: vieglu vingrojumu veikšana agresīvas uzvedības vietā.

Time-out

- Piekļuves zaudēšana vēlamajām darbībām, materiāliem, videi uz noteiktu laiku.
- Tiek piemērota atkarībā no izaicinošas uzvedības parādīšanās.
- Ja sagaidāmais rezultāts ir uzvedības varbūtības samazināšana nākotnē, tad šī procedūra ir efektīva.

Time-out

- Time out var būt efektīvs tikai tad, ja laiks izglītojošā vidē skolēnam sagādā prieku!
- https://www.youtube.com/watch?v=3AwPBGfzs_M
- <https://www.youtube.com/watch?v=70UPAQx44i0>

Jūsu pieredze!

- Vai esat izmantojuši Time Out?
- Vai tas efektīvi mazināja izaicinošu uzvedību?

Time-out lentīte

- Uz bērna rokas tiek uzlikta krāsaina lentīte, kas ir ļauj saņemt pastiprinājumu.
  - Bērnam ir pieeja vēlamajām aktivitātēm, kad tā ir uz rokas
- Atkarībā no izaicinošas uzvedības krāsainā lentīte uz noteiktu laiku tiek noņemta.
  - Tiek pārtraukta jebkāda sociālā mijiedarbība
  - Tiek pārtrauktas arī citas bērnam vēlamās aktivitātes

Time-out lentite

Time-Out Ribbon - Wristband Example

When the wrist-band is being worn,
REINFORCEMENT
can be given.

Wristband (ribbon) = Reinforcement

When the wrist-band is removed,
NO REINFORCEMENT
can be given.

No Wristband $\neq$ No Reinforcement

Izslēgšanas Time-out

- Persona uz noteiktu laiku tiek fiziski izslēgta no vides.
- Atkarībā no izaicinošas uzvedības parādīšanās
  - Time-out telpa
  - Telpa, atdalīta ar šķērssienu
  - Izraidīts gaitenī

Reakcijas cena

Reakcijas cena parasti nozīmē zaudējumu, kad tiek noņemti:

- uzlīmes, žetoni, ja izmantojat žetonu ekonomikas sistēmu.
- vēlamie pasākumi: mūzikas klausīšanās minūtes, brīvas rotaļas minūtes, pārtraukuma minūtes.

Pamēģināsim kopā!

Aizsācējs: Kas notika pirms nevēlamās uzvedības? Kas piedalās? Kur un kā tas notiek?	Uzvedība	Sekas: kas notiek pēc uzvedības?
klasē skolotājs lūdz pievērst uzmanību darbam lasīšanas laikā personalizēt uzdevumu, novērot citus (tūlītēja palīdzība), sadalīt uzdevumu mazākos soļos	Skaļi runā Palīdziet Es nesaprotu Man vajag pārtraukumu	Skolēns tiek aizvests pie sociālā pedagoga
	FUNKCIJA: IZVAIRĪŠANĀS NO LASĪŠANAS	

Noslēguma apsvērumi

- Atcerieties, ka reaktīva iejaukšanās, izmantojot sodu, ir pēdējais līdzeklis.
- Vispirms īstenojiet preventīvo iejaukšanos, māciet un atalgojiet alternatīvo uzvedību.
- Ja nolemjat izmantot sodu, tam jābūt īslaicīgam. Problemātiskai uzvedībai vajadzētu ātri samazināties

Reaktīva iejaukšanās, strādājot ar skolēnu grupām

- Strādājot ar skolēnu grupām, var būt grūti izstrādāt individuālu stratēģiju katram skolēnam.

Labas uzvedības spēle

Labas uzvedības spēle (GBG; Barrish, Saunders, & Wolf, 1969) ir guvusi ievērojamu popularitāti kā veids, kā mainīt neatbilstošu uzvedību klasē un veicināt mācību sasniegumus.

Spēle savā būtībā ietver:

- problemātiskas uzvedības apzināšanu
- noteikumu publicēšanu
- vēlamo darbību noteikšanu
- klases sadalīšanu divās vienādās komandās
- noteikumu pārkāpēju identificēšana pēc vārda, norādot viņu pārkāpumus.
- Noņemt punktus komandai par pārkāpumiem
- Piešķirot dienas un iknedēļas balvas komandai, kas izdarījusi vismazāk pārkāpumu.

Labas uzvedības spēle

- <https://www.youtube.com/watch?v=SdBFa-g2Qts>
- <https://www.youtube.com/watch?v=kzeTK3403W0>